

Василь Брич

Підвищення життєвого рівня населення через структурні зміни в системі професійного навчання

Перехід до ринкових відносин загострює проблему зайнятості населення і вимагає вдосконалення формування одного з найважливіших інструментів економіки – ринку праці.

Значні структурні зміни в економіці, вивільнення робочої сили з матеріального виробництва, певний її вплив у сферу малого підприємства, розширення масштабів безробіття потребують адекватних дій з боку органів державної влади. В першу чергу це стосується підвищення гнучкості вищої і професійної освіти, своєчасної підготовки та перепідготовки кадрів робітників і спеціалістів, які б забезпечили достатні можливості для працевлаштування громадян, рівні стартові умови, особливо для молоді, що досягає працездатного віку, а для працюючих – постійне зростання їх професійного рівня. Всі ці заходи, в кінцевому результаті повинні бути спрямованими на підвищення життєвого рівня населення.

Актуалізація проблеми професійного навчання дорослих, включаючи різні категорії незайнятого населення, викликана змінами соціально-економічної ситуації, суттєвим

підвищенням вимог до якості робочої сили, її конкурентоспроможності та професійної мобільності, готовності до самореалізації на ринку праці.

Аналіз попиту на ринку праці на професійно-підготовлену робочу силу виявив невідповідність якості підготовки безробітних сучасним вимогам роботодавців до професійно-кваліфікаційного рівня претендентів на робочі місця. Особливо це стосується навчання за робітничими професіями.

При організації професійної підготовки, перелігтовки та підвищення кваліфікації населення важливо враховувати ті структурні зміни, що відбуваються на регіональних ринках праці та у розрізі професій (спеціальностей). Для прикладу розглянемо ці зміни на ринку праці Тернопільської області (табл.1).

Таблиця 1. Чисельність безробітних та вакансій у розрізі основних професій (спеціальностей) в 1997- 2000 рр.

Назва професії, спеціальності	Вакансії				Безробітні			
	1997	1998	1999	2000	1997	1998	1999	2000
Робітники								
Водії	30	14	16	19	1122	1678	1969	2275
Слюсарі	17	17	19	25	767	1663	1549	1660
Продавці	7	17	1	10	720	1519	2056	2188
Будівельники	17	7	7	18	822	1261	1633	1831
Швачки	20	0	18	10	883	1341	1580	1652
Кухарі	6	2	1	4	826	1005	1177	1806
Оператори	13	14	7	5	430	865	664	740
Кравці	0	4	0	2	583	604	798	1088
Електромонтери	12	12	13	12	502	580	610	810
Монтажники								
Радіоапаратури	0	2	0	0	379	577	488	608
Лаборанти	0	3	1	1	237	410	407	318
Прядильниці	0	0	0	1	31	263	179	246
Ткалі	0	1	0	0	251	265	279	200
Службовці								
Техніки	1	5	4	1	1742	2376	2425	1907
Інженери	8	8	16	23	1106	1694	2031	1826
Бухгалтери	7	20	14	17	827	1473	1815	2084
Вчителі	11	9	16	16	1041	1202	1208	984
Товарознавці	1	0	1	0	767	1071	1319	1030
Економісти	4	5	8	10	819	1074	1139	1199
Вихователі	0	0	0	0	408	654	661	548
Культосвітні								
Працівники	9	11	21	16	294	426	489	422
Агрономи	7	4	2	1	198	307	293	441
Ветлікарі	6	2	7	1	96	126	63	70
Зоотехніки	6	2	5	2	88	136	282	426
Лікарі	30	31	29	42	120	137	145	114
Медсестри	5	3	3	2	173	278	263	292
Фельдшери	5	8	6	20	62	93	82	103
Акушери	2	5	0	3	44	76	60	51

Внаслідок структурних змін на виробництві і в сфері обслуговування та надлишкового випуску молодих робітників і спеціалістів вищими та професійними навчальними закладами області чисельність безробітних щорічно зростає.

В професійному розрізі серед безробітних робітників на протязі чотирьох років переважають продавці (в 1997 р. на обліку перебувало 720 чол.; в 2000 р. – 2173 чол.), водії (в 1997 р. – 1122 чол., в 2000 – 2167 чол.), будівельники (в 1997 р. – 822 чол., в 2000 р. – 1833 чол.), швачки (в 1997 р. – 883 чол., в 2000 -1618 чол.). Різко збільшилась кількість кухарів з 1177 чол. в 1999 році до 1806 чол. в 2000 році та кравців з 798 чол. в 1999 році до 1088 чол. в 2000 році.

Серед безробітних службовців продовжує збільшуватись кількість бухгалтерів, економістів, товарознавців, агрономів, зоотехніків. Крім цього, в 2000 році, в порівнянні з 1999 роком, спостерігається незначне зменшення безробітних серед вчителів, техніків, інженерів, товарознавців.

Аналізуючи динаміку зростання числа безробітних на протязі 1991-2000 років, можна виявити, що безробіття різко зросло у 1992 році і становило 4068 чол. З 1992 до 1995 року кількість безробітних залишалася сталою, незначно коливалася в ту чи іншу сторону. Реструктуризація економіки, зміна форм власності, банкрутство підприємств, неготовність працювати в нових економічних умовах, затримка заробітної плати призвели до різкого збільшення кількості безробітних і, відповідно, до зниження життєвого рівня.

Робітничі кадри в області готуються ПТУ, навчально-курсними комбінатами, автошколами загалом майже за сотнею професій. З більшості основних робітничих професій підготовка відносно збалансовується з реальними потребами народногосподарського комплексу. Існують передумови для розширення переліку професій, по яких здійснюватиметься підготовка кваліфікованих робітників. Проте, як і в попередні роки продовжується здійснюватись масовий прийом учнів у профтехучилища для навчання за професіями, які є надлишковими на ринку праці, а випускники даних професій реєструються у центрах зайнятості області, як безробітні. Серед них: кухарі, кравці, швачки, водії, продавці. З кожним роком набуває все більшого поширення сумнівна практика підготовки на базі ПТУ бухгалтерів, які навряд чи зможуть на рівні конкурувати на ринку праці з спеціалістами, підготовленими у вищих навчальних закладах регіону.

В той же час, в останні 1998 -2000 роки різко збільшилась кількість прийнятих на навчання учнів у вузи 3-4 рівнів акредитації, в основному, за рахунок власних коштів. Якщо у 1994 році оплачували своє навчання 13,5 % студентів, то в 1997 році – 48,8 %, в 1999 році – 65,8 %, а серед заочників – близько 90,0 %. На даному етапі у вузах області навчається на 120 тис. студентів більше, ніж на початку 90-х років. Враховуючи, що підвищення освітнього рівня є вагомим чинником життєвого рівня населення, це повинно би тішити. По суті, це чи не єдина галузь, де відбувся приріст, але приріст, який мало радує. Адже 35,2 % в 2000 році серед всіх безробітних становлять особи з вищою освітою. Особливо гостро ставиться питання про працевлаштування спеціалістів, які підготовлені Тернопільськими вищими навчальними закладами. Найбільше серед безробітних службовців в центрах зайнятості зареєстровано бухгалтерів (в 2000 році на обліку перебувало 2084, вакансій 17), техніків (безробітних-1907, вакансій -1), інженерів (безробітних – 1826, вакансій – 23), економістів (безробітних – 1199, вакансій – 10), вчителів (безробітних – 984, вакансій 16).

Отже, характерною рисою ринку праці залишається поступове зростання пропозиції робочої сили і водночас звуження сфери прикладання праці в галузях народного господарства, що не дозволяє вести мову про перспективи щодо покращення рівня життя населення. Протягом минулого року в обласну службу зайнятості надійшли повідомлення від 3831 підприємств, установ та організацій про наявність вакансій і лише на 406 із них було 503 вільних робочих місць, з яких 287 (57,1%) для робітників і тільки 216 (42,9%) для службовців (табл.2).

Станом на 1 січня 2001 року на одне робоче місце претендувало 99 незайнятих робітників, зареєстрованих в службі зайнятості, а на одну вакансію для службовців – 70 спеціалістів.

Таблиця 2. Вакантні посади та вільні робочі місця на підприємствах Тернопільської області

Станом на:	Всього	В тому числі для:		В сільському господарстві
		робітників	служб.	
31.12.1991	3481	3274	207	-
31.12.1992	1966	1744	222	-
31.12.1993	1481	912	294	275
31.12.1994	1514	1231	283	308
31.12.1995	930	708	222	252
31.12.1996	613	445	168	136
31.12.1997	517	384	133	140
31.12.1998	407	284	123	70
31.12.1999	482	296	186	41
31.12.2000	503	287	216	46

Серед галузей господарства області промисловість надає 15,7 % вакансій, сільське господарство – 9,1%, заклади охорони здоров'я, фізичної культури та соціального забезпечення – 17,9%, народної освіти – 6,4%, торгівля і громадське харчування – 6,2%. Інші галузі набагато менше.

Відповідно до збільшення кількості безробітних на обліку служби зайнятості щорічно зростають обсяги професійного навчання безробітних громадян. Якщо у 1991 році навчалось всього 9 чоловік, то у 1993 році ця цифра склала 961 особу. На протязі 1994-1997 років обсяги професійного навчання залишалися сталими, незначно коливаючись в ту чи іншу сторону (в 1995 р. проходили навчання 1817 чол., в 1996 р. – 1709 чол., в 1997 р. -1921 чол.). В 1998 р. кількість громадян, які проходили профнавчання різко зростає до 3083 чол. В 2000 році службою зайнятості направлено на навчання 2692 особи. Разом з перехідним контингентом, професійним навчанням охоплено 3554 незайнятих громадян.

Дещо розширюються напрямки підготовки незайнятих громадян. Якщо в 1997 професійне навчання здійснювалось по 26 професіям, в 1998 році – по 23 професіям, в 1999 році – по 33 професіям, то в 2000 році по 37.

Найбільшим попитом на обласному ринку праці користувалися професії: оператори комп'ютерного набору, продавці, трактористи, електрогазозварники, бармени, радіомеханіки, перукарі.

Аналіз статистичних даних досліджуваного періоду свідчить, що із загальної чисельності громадян, які проходили навчання, найбільшу кількість складають робітники та особи, які не мають професії. На третьому місці – особи, які займали посади службовців. Кількість різних верств населення, які пройшли професійне навчання в 1991-2000 роках характеризує таблиця 3.

Таблиця 3. Професійне навчання різних верств населення в Тернопільській області

Верстви населення	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Навчалось протягом року	9	134	961	1531	1817	1709	1921	3083	3337	3554
Робітники	0	63	277	579	723	788	842	1236	1295	1324
Службовці	4	20	237	524	526	339	450	936	1070	1050
Особи без професії	4	50	0	428	568	582	629	311	972	1180

Верстви населення	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Випускники	1	1	303	486	491	434	439	643	680	766
Жінки	2	22	425	652	731	702	920	1793	1706	1880
Молодь до 28 років	1	89	499	1192	1420	1332	1517	2257	2356	2422

На сьогоднішній день з усією гостротою проявилися проблеми в професійно-кваліфікаційній структурі кадрів та професійній спрямованості навчальних закладів. Далась взнаки вузькопрофільність підготовки робітників, надмірна уніфікація навчального процесу, недостатня гнучкість системи і низький рівень її адаптивності до потреб ринку праці, що не дозволяє вести мову про можливість підвищення життєвого рівня населення. Набутий за останні роки досвід організації професійного навчання незайнятого населення засвідчив також невідповідність між можливостями і методами традиційної системи професійної освіти та потребами ринку праці, що стало серйозною соціально-економічною і психолого-педагогічною проблемою.

Професійне навчання незайнятих громадян виступає пріоритетним напрямом формування активної політики зайнятості на ринку праці, досягнення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості, засобом профілактики масового вимушеного безробіття. Однак масштаби і якість професійного навчання в Україні незайнятого населення не відповідають стану вже досягнутих ринкових відносин, незважаючи на досить повне наукове обґрунтування цих проблем.

На порядку денному стало питання формування виваженої державної політики в сфері професійного навчання кадрів, забезпечення глибокої інтегрованості професійно-технічної освіти в економіку, відпрацювання відповідної нормативно-правової бази механізмів інноваційного реформування системи професійного навчання. Саме це визначило основну тенденцію в реформуванні професійної освіти України, яка проявляється в напрямку формування системи, більш керованої попитом робочої сили на ринку праці, встановлення тісних контактів з роботодавцями, досягнення її більшої гнучкості і адаптивності, що в свою чергу приведе до підвищення конкурентноздатності, а значить і життєвого рівня населення.

Таким чином, в умовах економічної кризи та формування основ ринкових відносин одним з найважливіших питань державної політики залишається забезпечення ефективної зайнятості населення, сприяння громадянам у реалізації їх права на працю на основі формування раціональної системи вищої і професійної освіти, що сприятиме підвищенню життєвого рівня населення.

Анотація

У роботі розглянуто особливості структурних змін в системі професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення, проаналізовано їх вплив на життєвий рівень населення.

Annotation

Structural changes peculiarities in the system of professional training, retraining and professional development of the unemployed population as well as their impact on living standards of the population are considered in the paper.